

Bizanslılarda pediatri

Murat Yurdakök

Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Pediatri Profesörü

SUMMARY: Yurdakök M. (Department of Pediatrics, Hacettepe University Faculty of Medicine, Ankara, Turkey). Pediatrics in the Byzantine period. Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2005; 48: 93-99.

The significance of Byzantine medicine is great because the physicians of that era preserved the knowledge of ancient Greek medicine while usually adding their own personal experience, and this constitutes the vital link with Western European medicine. The first hospitals were organized during the Byzantine period, and the practice of Byzantine medical science and its social applications were regulated by a special medical legislation and deontology. Byzantine medicine was fruitfully connected with the Christian faith. Famous Byzantine physicians such as Oribasius of Pergamum, Aetius of Amida, Alexander of Tralles and Paulus Aegineta showed interest in perinatal medicine, breastfeeding, and pediatric diseases, such as exanthemic diseases, hydrocephalus, ocular diseases, otitis, diabetes mellitus and epilepsy. In this article, these thoughts are summarized.

Key words: Byzantine medicine, history of pediatrics.

Yunan yarımadasından gelen Megaralılar, İstanbul Bogazı'na kadar ilerleyerek MÖ 680 yılına doğru Kalhedon'u (Kadıköy), 17 yıl sonra da Marmara ile Haliç arasındaki burun üzerinde Bizantiyon'u (İstanbul) kurdular. Bizantiyon Haliç'in ağzında sahip olduğu iyi bir liman, savunulması kolay bir akropol (Topkapı Saray Tepesi) ve balık avı için elverişli konumundan ötürü, hızla gelişti. Atina'nın üstünlük döneminde Bizantiyon Atina'nın kontrolüne geçti (MÖ 416). MÖ 189'dan sonra Anadolu topraklarına sahip olan Roma, zamanla genişledi. İmparator Konstantinus eski Bizantiyon'un yerinde kendi adını verdiği bir şehir kurdu (MS 330) ve şehre Konstantinopolis (Konstantin Şehri) adını verdi.

Roma İmparatorluğunun MS 395'de ikiye bölünmesinden sonra Konstantinopolis, Doğu Roma İmparatorluğu'nun merkezi oldu. Doğu Roma'da toplumsal kurumlar Roma'dakinin benzeriydi. Dil Ortaçağ Yunanca'sıydı, ancak Latin etkisi de devam ediyordu. Justinianus döneminden önce Bizans İmparatorluğu'nun sınırları, Balkanlar (Yunanistan dahil), Anadolu, Suriye ve Mısır'ı içine alıyordu. Bin yıldan uzun süre Anadolu'da egemen olan Bizans kültürünün ana kaynakları Roma devlet kurumları, Grek kültürü ve Hıristiyan inancı idi¹.

Beşinci yüzyılda İstanbul'un (o zamanki adıyla Konstantinopolis'in) nüfusunun 500 bin olduğu düşünülmektedir. Dokuzuncu yüzyılda nüfus bir milyona çıkmışsa da Haçlı Seferleri sırasında Latinler istila edince nüfus hızla azaldı ve aynı nüfusa yirminci yüzyılın başlarına kadar ulaşamadı. Bizans döneminde ölümlerin kentlerde gömülmesine sınırlama getirilmişti. Bu durum büyük olasılıkla yetersizlikten olduğu kadar sağlık nedenlerinden de kaynaklanıyordu. O yıllarda veba ve cüzzamın çok yaygın olduğunu biliyoruz. Diğer hastalıklara da tanı konabiliyordu. Kayıtlara göre bazı imparatorların artrit, gut, vücutta su toplanması, kalp hastalığı ve verem gibi hastalıkları vardır; IV. Mikhael ise saralıdır. Bizanslıların çeşitli hastalıkları tedavi etmek amacıyla kurulmuş hastaneleri, yoksul evleri ve yetimhaneleri bulunuyordu. Her kentin nüfusuna göre yeterli olduğu düşünülen sayıda doktoru vardı.

Bizans döneminde yenidoğan bir bebek ebe tarafından yıkanır ve yün bandajlarla sarılırdı. Bebek üç veya dört ay bu durumda tutulurdu. Zengin aileler bebeklerini büyütmesi için sütanne tutarlardı. Sütten kestikten sonra bebeklere verilen yiyeceklere ilişkin çok az şey bilinmektedir. Onuncu yüzyılda yaşayan eşini kaybetmiş bir baba bebeğini arpa çorbası, bal ve suyla büyütüştür. Tahıllar, az miktarda

beyaz şarap ve sebzeler emekleyenler için uygun bulunurken, bir çocuk buluş çağına gelene kadar et verilmezdi².

Bizans tıbbi eski Yunan tıbbının, Batıya ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Ancak ünlü Bizanslı hekimlerin bu aktarmayı yaparken kendi gözlem ve deneyimlerini de ekledikleri dikkat çekmektedir. Bu yazıda Bizans döneminde yaşamış bazı hekimlerin çocuk sağlığı ve hastalıkları ile ilgili görüşleri özetlenmiştir.

BERGAMALI ORİBASİUS (c.325 – c.403)

Bergama'da doğdu, İskenderiye'de eğitim gördü. Bizans İmparatoru Julian döneminde (r. 361-363) İstanbul Defterdarlığı (Quaestor) yaptı, ancak Julian'ın öldürülmesinden sonra, Gotların ülkesine sürgüne gönderildi, fakat orada da hekimliği ile ün kazanıp ülkesine geri döndü.

Çok sayıda tıbbi eseri vardır. Bunlardan bazıları öğrencisi Eustathios tarafından toplanmıştır. Çocuk hekimliği konusunda en iyi bilinen yazıları "Synopsis" adlı kitabının ikinci bölümündeki sütannenin seçimi, 13. bölümündeki çocuk sağlığı ve hastalıkları, 14. bölümündeki çocuk eğitimi ile ilgili bölümlerdir. Oribasius "Synopsis"te ailelerin atlarını bakımına çocuklarından daha fazla özen gösterdiklerini söylemiştir³.

Anne sütü

Oribasius'a göre bebek doğumdan hemen sonra balla beslenmeye başlanmalı, ilk dört gün ılık ballı su verilmelidir. Midesine ağır geleceğinden tereyağı verilmemelidir. Bu dönemde anne memesindeki kolostrumu sağıarak atmalıdır.

Sütanne sağlıklı olmalı; özellikle epilepsi ve mide-bağırsak hastalığı olmamalıdır. Sütanne 25-35 yaşlarında olmalıdır. Daha yaşlı olursa sütü az olur; daha genç olursa sütün miktarı fazla olursa da bebeğin bunu sindirmesi yeterli olmayabilir. En uygunu sütannenin anne ile aynı yaşta olmasıdır.

Sütannenin memeleri yeterli büyüklükte ve simetrik, meme başları ve bunun ucundaki delikler normal olmalıdır. Büyük memesi olanlarda süt bol olursa da bebek bunun hepsini sindiremez; bu da bebek için zararlı olur. Memesi küçükse sütü de az olur. Meme başları büyükse bebeğin diş etlerine baskı yapar dili tıkar, yutmasını bozar. Buna karşılık meme başları küçükse bebek rahat ememez; bu da

enflamasyon tehlikesini artırır. Meme başlarındaki delikler darsa sütün kolayca akmasına izin vermez, bebek emerken yorulur. Ayrıca dar fişkirir gibi akarsa bebeğin ağız membranları zedelenir, pamukçuğa neden olur. Meme başındaki delikler genişse süt bol akacağından bebeğin boğulmasına yol açabilir.

Doğumdan sonra ilk günlerde anne ekmek, kayalıklarda yaşayan balık ve taze piliç ile beslenmeli; arpa veya buğdayın kaynatılmasıyla yapılan su içmelidir. Sütü artmaya başlayınca diğer balıklardan, domuz, kuzu ve keçi gibi hayvanların etlerinden yemelidir. Çok tatlı ve koyu olmayan şaraptan orta miktarda ya da bal ve şarabın karıştırılmasıyla hazırlanan "melikraton" denilen sıvıdan içebilir. Buna karşılık tuzlu, acı, asidik ve ağır yiyecekler, her türlü peynir, aromatik ve acı bitkiler (nane, kereviz, soğan, sarmısak, suteresi, fesleğen (reyhan) ve baharatlar sütün tadını ve kokusunu bozacağından yenmemelidir. Özellikle nane sütün koyuluğunu bozar, kereviz çocukta epilepsiye neden olabilir. Sütanne su birikintilerinde, nehirlerde ve göllerde taşıyan balıklarla, kurubaklagiller ve kuru meyvalardan yememelidir. Egzersiz yapmalı, özellikle kollarını çalıştırmalı, ev işleri yapmalı, sütün yapısını bozacağından cinsel ilişkiden sakınmalıdır.

Annenin sütü koyu ise, vücudundaki balgamı atabilmesi için kusmaya çalışmalı; bal ve sirke ile hazırlanan "oxymeli", baharat olarak yabani mercan kök (*Origanum vulgare*), kekik, zufa otu (*Hyssopus officinalis*), çoban tarığı (shepherd's needle), iyi kaliteli beyaz şarap, turp, balık ve tavuk yemeli; diğer etler ve içecekler (arpa suyu dışında) yasaklanmalıdır. Bunun tersine süt sulu ise domuz, kuzu, keçi eti, tatlı şarap, üzüm suyu ve diğer içecekler önerilmelidir.

Sütü az olan sütanneye önce tatlı şarap ve üzüm suyu içmesi, terlemeden orta derecede egzersiz yapması, bebeği emzirmeden önce memelerine ılık su ile duş uygulanması önerilmeli; memelere masaj yapılmalı ve kupa çekilmelidir. Arpa suyunda kaynatılmış rezene veya dereotu, semizotu; tatlı şarapta melanthion (karatohum?), siyah şarap veya arpa suyunda yonca yaprağı, üzüm kökü ve gövdesi yararlı olur. Ancak sütte koyulaşmaya yol açabileceğinden bunların sürekli kullanılmaları önerilmemelidir.

Süt koyu, sulu ya da kötü kokulu ise emzirmeye başlanmadan önce meme sıkılarak ilk gelen

atılmalıdır. Süt kötü kokulu ise hoş kokulu şarap ve meyvalar verilmelidir.

Annenin sütünün iyi olup olmadığını anlamak için şu testler yapılır:

- Gümüş veya beyaz bakırdan yapılmış bir kap içine konulan çok berrak su içine 10-15 damla damlatılınca süt dağılmadan durmamalı ya da hemen dağılmamalıdır.
- Bir damla süt başparmak tırnağı üzerine damlatılmalı, parmak sağa sola döndürülerek damlanın dağılması incelenmelidir (Bu testi daha önce Efesli Soranus tanımlamıştır)⁴.
- Süt bir cam kap ya da istiridye kabuğu içine konup üzerine buzağı işkembesinin iç zarından yapılan peynir mayası eklenip karıştırıldığında süt kaliteli ise kesilen sütün su ve peynirimsi kısımları aynı oranlardadır. Sulu kısmı fazlaysa çoğu idrarla atılacağından yararlı değildir. Buna karşılık peynirimsi kısmı fazla ise sindirimi zor olacaktır.
- Öğleden sonra bir kap içine konan süt ertesi sabah incelendiğinde üzerinde orta derecede “deri” (pıhtı) oluşmalıdır⁵.

Döküntülü hastalıklar

Oribasius döküntülerin vücuttaki salgı dengesinin bozulmasına bağlı olduğunu belirterek bunların psora (psoriasis) ve cüzzama ilerleyebileceğini belirtmiştir. Oribasius’a göre çocukların döküntülü hastalıkları beslendikleri sütün kalitesinin bozuk olmasına bağlıdır. Hasta çocuklara sindirebileceklerinden fazla besin verilmesi de neden olur. Çok yaygınsa az miktarda “myrhini”, “shinoz”, “medeas” veya gül katılmış su ile banyolar yararlı olur. Başka bir yöntem de psimmithion (üstübeç-kurşun karbonat) veya bir damla güherçile katılmış su ile banyodur⁶.

Hidrocefali

Oribasius’a göre hidrocefali doğumda bebeğin başının baskı altında kalmasına bağlıdır. Başta su toplanması deri ve perikranium arasında (kaput suksadenum), perikranium ile kemik arasında (sefal hematoma veya subgaleal hematoma) ya da kemik ile meninksler (epidural hematoma veya subdural birikme) arasında olur. Sıvı perikranium ile kemik arasında toplanmışsa şişlik çok ağrılıdır; meninkslerle kemik arasında ise sert ve ağrısızdır.

Hidrocefalinin tedavisinde eski zeytin yağı, tuz, balmumu, “pitini” (arpa lapası), kebere (Capparis spinosa) kökü ve kabukları, “aristolochia”, “halvani” (galvanon) ve tereden oluşan bir karışımın yara yerine sürülmesi yararlı olur^{7,8}.

Göz hastalıkları

Oribasius’a göre çocukların göz hastalıklarında gül yaprağı, “kadmia”, safran (Crocus sativus), afyon, bakır, Hint nardo, “smyrna”, sakız, yağmur suyu, tragacanthi, yumurta beyazı, “pompholyx” (bronzdan yapılır) kullanılmalıdır⁹.

Diyabetes mellitus

Oribasius diyabetli çocukların çok su içtiklerini ve idrar yaptıklarını belirtmiştir¹⁰.

Epilepsi

Oribasius’a göre epilepsi bebeğe verilen sütün kötü olmasına bağlıdır. Tedavisinde çeşitli bitkiler (temos, thimpra), beyaz şarap, balık, yosun, tavuk ayağı, sirke karışımı yararlıdır¹¹.

DİYARBAKIRLI AETİUS (c.502 – c.575)

Diyarbakır’da doğdu, İskenderiye’de eğitim gördü, Bizans İmparatoru Justinian’a (r. 527-565) hizmet etti. İyi bir derleyici olan Aetius’un en önemli eseri “Tetrabiblon”dur. Yazılarında Hıristiyan görüşleri egemendir. Antik Çağın en iyi göz hastalıkları uzmanıdır. Kadın hastalıkları, doğum ve cerrahi konularında yazıları vardır. Çocuk hekimliği konusunda kendisinden önce gelenlerin bilgilerini nakletmiş olmakla birlikte; çocuklarda ensefaliti, bağırsak bozukluklarına bağlı konvülsiyonları (salmonella-şigella ensefalopatisi veya ishale bağlı elektrolit dengesizlikleri?), difteriyi ve buna bağlı yumuşak damak felcini ve kalp yetmezliğini (miyokardit?) tanımlamıştır¹².

Döküntülü hastalıklar

Aetius döküntülerin nedeni konusunda Oribasius ile aynı fikirdedir. Çocuklarda görülen veziküller ve açık ülserlerle karakterize vouvastika denilen durumda idrar tuzlu ve asitiktir. Gül veya mercimekli banyo yaptırılır. Yara yerinde daha fazla asidite sağlanmak istenirse “myrcini” (mersin, Myrtus communis) veya “sidion” (nar kabuğu) ile banyo önerilir. Ülsere yaralarda çeşitli bitkilerden “arnoglosson”

(plantaginon), “seris” (yabani salatalık), “alfiton”, banotu, bal ve palmye tohumları katılmış yaş veya kuru gül, erik ağacı reçinesi ile akasya ve tragakanthon tohumları karıştırılarak hazırlanan bir formül önermiş; mürdesenk (doğal kurşun oksit), pas, kurşun, kadmia (çinko oksit) ve bakır da kullanılabilir⁶.

Hidrocefali

Aetius’a göre hidrocefalisi olan yenidoğan bebeklerde doğum sırasında bebeğin başının sıkışmasına bağlı olarak başının içinde sıvı toplanması olmuştur. Bu sıvı her zaman berrak değildir; bazen kanlı olabilir⁷.

Göz hastalıkları

Aetius göz hastalıklarında indicon bitkisi ile süt karışımı ile gül suyu, şarap, bal gibi maddeler sürülmesini önerir. Eski zeytinyağı, tereyağ, kadın sütü karışımı olan melantiria da yararlıdır. Gözde iltihaplanma ile birlikte kuruma varsa aloe (sarısabır) kullanılmalıdır⁹.

Akut otitis

Bizanslı hekimler akut otitis tedavisinde bir prob veya yün parçacığını değişik maddeler emdirerek kulağa koymuşlar; kulağa ilaç damlatmak için “milotis” veya “otenhytis” (“otikos klystir”, kulak lavmanı) gibi aletler kullanmışlardır.

Aetius bebeklerde otit olduğunda anne sütünün yumurtanın beyazı ile karıştırılarak hazırlanan sıvının damlatılmasını önerir. Ayrıca yağ ve bakır karışımının ya da “smyrna” ve “livanon terra” (mineral) ve sirke ya da kükürt karışımının yararlı olduğunu ileri sürer. “Philagrios” adını verdiği formülde livanon, sarı sabır (Aloe socotrina, aloexylon agalocum), şarap ve rodinon; başka bir formülünde sarı sabır ile çeşitli bitkilerin kökleri ve taze salyangoz karışımı vardır. Diğer bir yaklaşımında ise kulak killi balçıkla doldurulur ve kurumaya bırakılır, sonra “strychnos” bitkisi ile üstübeç (kurşun alkali karbonat) uygulanır. Kulağın dışında yara olursa tereyağı veya kaz/piliç yağı, “psimmithion”, “strychnos” gibi maddeler kullanılır^{13,14}.

Diyabetes mellitus

Aetius diyabetin böbreklerle ilgili bir kronik hastalık olduğunu ileri sürer. Hastalar bol idrar

yaptıkları için “hyderon” ve “liouria” gibi adlar vermiştir¹⁰.

Epilepsi

Aetius çocuklardaki epilepsinin tedavisinin zor olduğunu söyler; sıcak yiyecek ve içecekler önerir, sütün niteliğinin önemine dikkat çeker. Hasta bebeğin başına anason yağı veya başka bitkilerden (irino, amarakino) yağlar sürülmesini önerir¹¹.

AYDINLI İSKENDER (c. 525 - c.605)

Diğer adıyla Alexander Trallianus (Trallesli Aleksandr), Stefan adlı bir hekimin oğlu olarak Aydın’da (Tralles) doğdu, Roma’da hekimlik yaptı. Diğer dört kardeşi de mesleklerinde üst düzey mevkilere geldi. Bunlardan Anthemius imparatorun başmimarı ve saray mühendisi olup Ayasofya’yı inşa eden iki mimardan biridir. Metrodorus dilbilgisi uzmanı olup, kraliyet sarayındaki çocukların eğitiminde görev aldı. Zamanının en ünlü hukukçularından olan Olympius, büyük Justinyen’e (527-565) danışmanlık yaptı. Dördüncü kardeş Dioskurus, babası ve ağabeyi gibi hekimdi ve doğduğu şehirde yaşadı. İskender (Aleksandr) ise Yunanistan, Fransa, İtalya ve İspanya’da çalıştıktan sonra Roma’ya yerleşti. En önemli eseri 12 kitaplık “Treatise on Pathology and Therapeutics”dir. Bu kitap önce Arapçaya çevrildi, sonra da Latinceye çevirilerek 1504’de Lyon’da basıldı. Bunun dışında “Ateşli Hastalıkların Tedavileri” ve “Bağırsak Kurtları Üzerine Bir Araştırma” adlı yazıları da vardır¹⁵.

Döküntülü hastalıklar

Aydınli İskender “psyrakia” adını verdiği küçük veziküllü döküntülerde mürdesenk (kurşun oksit), “psimmithion”, şap (alüminyum oksit), sedefotu (Ruta graveolans), sirke mersin (myrtle) yağı karışımından hazırlanan bir formülün kullanılmasını; özellikle başta olan yaralarda sedefotu ve şapın bal ile karıştırılarak sürülmesini, kafa derisi kuru ise zeytin yaprakları ve bal karışımı kullanılmasını; kalın ve kırmızı döküntülerde saçların kazınmasını güherçile, kükürt, insan idrarı ve su karıştırılarak sürülmesini önerir⁶.

Akut tonsilit

Aydınli İskender köpek dışkısı, dağ mersini (blue berry), bal, smyrna, güherçile ve kükürt içeren bir formül önerir^{11,12}.

Diyabetes mellitus

Aydınlı İskender diyabetin sindirim sistemi ile ilgili bir bozukluğa, besinlerin midede yeterince kalmamasına bağlı olduğunu ileri sürmüştür¹⁰.

Epilepsi

Aydınlı İskender epilepsinin mideden veya baştan kaynaklanabileceğini ileri sürer. Midenen kaynaklananlarda epilepsiden önce midede rahatsızlık ve ezilme hissi olur, hasta nöbetin yaklaştığını hisseder (aura). Mideden kaynaklananlarda çocuğun ağır ve az yemesini önerir. Baştan kaynaklananlarda görme bozukluğu (aura) olduğunu; başın oğulmamasını söyler, yıkanırken bebeğin başının kuru tutulmasını ve bir bezle sarılmasını; bebeğin yaşı küçük ve verilebilen tek besin süt ise niteliğinin iyi olması gerektiğini; sütannenin beslenmesine dikkat etmesini, sıvı besimler almasını, sütü yağsızsa biraz yağ katılabileceğini, çok yağlıysa sulandırılmasını önerir; daha büyük çocuklarda anason, “marathon”, “piganon” veya pırasa ile banyodan sonra şarap önerir¹¹.

Bağırsak parazitleri

İskender’in çocuğunda bağırsak paraziti olan arkadaşı Theodore’ye yazdığı mektuptan öğrendiğimize göre kıl kurtları için ether oil, yuvarlak kurtlar için Artemissa maritima, kekik, kişniş otu (Coriandrum sativum), yassı kurtlar için hint yağı ile birlikte nar çekirdeği yararlıdır¹⁶.

Böbrek hastalıkları

Taş oluşumu böbreklerde koyu humorların olmasına bağlıdır. Taşları eritmek için nohut, karabiber ve tarçın gibi bitkiler kullanılır; taşa bağlı kolikte “erkek keçi kanı” yararlıdır.

İdrarda iltihap, tanecik veya beyaz camsı sediment (piyelonefrit) iltihabın böbrekler ve mesaneden atılamamasına bağlıdır. O da diğer Bizanslı hekimler gibi diyabeti bir böbrek hastalığı olarak kabule eder. Kanın fazlalığında (hipertansiyonda) yemeklerde tuzdan kaçınmayı önerir¹⁷.

Safra taşı

Aydınlı İskender, karaciğerde taş olabileceğini bildiren ilk hekimdir¹⁸.

AYİNALI PAVLUS (c.625-690)

Atina yakınlarındaki Ayina (Aegina, Egina, Engia) adasında yaşamış olan Pavlus’un (Paulus Aegineta) en önemli eseri yedi ciltlik bir tıp ansiklopedisi olan *Epitomes iatrikes biblio hepta* (Latince adıyla *Epitomae medicae libri septem*) dır. Bu kitap 1528’de orijinal Yunanca şekliyle basılmıştır. Daha sonra birkaç kez daha farklı yerlerde basılan kitabın İngilizce çevirisi F. Adams (1844-1848) tarafından yapılmıştır.

Anne sütü

Pavlus’un anne sütü konusundaki görüşleri Oribasius’a benzer. Ona ek olarak sütannenin kısa bir süre önce sağlıklı bir erkek bebek doğurmuş olmasını, değirmen veya dokuma tezgahı gibi yerlerde elleri ve omuzlarıyla çalışmasının sütünün bol olması bakımından yararlı olduğunu söyler¹⁹.

Döküntülü hastalıklar

Pavlus döküntülerin tedavisinde nohut, çöpleme (helleborus), kaya likenleri, mum ve timsah gübresi karışımını önermiştir⁶.

Hidrosefali

Pavlus hidrosefalide cerrahi girişimden sakınılmasını, ancak deri ile perikranium arasında toplanan sıvı azsa küçük bir insizyon yapılabileceğini ileri sürer⁷.

Parotit

Pavlus’a göre parotitte en iyi ilaç hayvan, özellikle inek yağıdır. Bunun dışında çeşitli bitkisel ilaçlar da kullanılır. Pavlus bir çocukta altı aydır devam eden fistülü çok eski yağ ve beyaz sirke ile tedavi ettiğini belirtmiştir^{13,14}.

Dil bağı

Pavlus’a göre konuşmada gecikmeye neden olan ankiloglossus denilen bu durumda bebek uygun şekilde oturtulduktan sonra dil damağa doğru kaldırılmalı membranöz frenulum transvers olarak kesilmelidir. Durdurulması güç kanamalara yol açabileceğinden fazla derin kesilmemelidir¹⁹.

İmperfore anüs

Pavlus’a göre yenidoğan bebeklerde görülen bu durumda anüs bir zarla kapalıdır; mümkünse

parmakla bu zar açılmaya çalışılmalı, olmazsa bir bıçakla kesilmeli ve yara yeri şarapla tedavi edilmelidir¹⁹.

İshal ve kabızlık

Çocuk kabızsa yemeğine az miktarda bal katılmalıdır; bu yeterli olmazsa nohut büyüklüğünde terebentin (neft yağı) yeterlidir. İshalli çocuklarda ak darı (*Panicum miliaceum*) yararlıdır. Dizanteride bu tedavi yararlı olmaz; bebek bol miktarda sulu dışkı yaparsa ağzı kurur, derisi buruşur, gözleri çöker (dehidratasyon), solunumu güçleşir (metabolik asidoz), sonra ölüm olur¹⁹.

Diyabetes mellitus

Pavlus diyabetli çocukta ateşin (ketoasidozda dehidratasyon ateşi) de olduğunu belirtmiştir¹⁰.

Epilepsi

Pavlus epilepsi tedavisinde tavşan beyninin pişirilip lapa halinde verilmesini önerir. Bu tedavinin bebeğin dişlerinin çıktığı dönemde çok yararlı olduğunu söyler. Horoz beyni ile şarabın karıştırılmasıyla elde edilen ilacın da yararlı olduğunu ileri sürer¹¹.

Ayrıca erkek çocukları kastre etmek için sıcak banyoya sokulup testislerinin parmakla ezilmesini önermiştir¹⁶.

Diğer bilgiler

Ağrı kesici

Bizanslılar kendilerinden öncekiler gibi ağrı kesici olarak en çok afyon (opium) kullanmışlardır. Afyona benzeyen, ancak daha az etkili olan mekonion da haşhaş bitkisinin (mekon) taç yapraklarındaki sıvıdan elde edilir. Aetius vücut salgılarında önemli değişikliklere yol açan bir madde olması nedeniyle afyonun çocuklara verilmemesini önerirken Aydınli İskender çocuklarda şiddetli ağrı ve uykusuzluk durumlarında haşhaş kapsüllerinin kullanılabileceğini belirtmiştir.

Bizans metinlerinde mekonion ve opiumun çocukların özellikle göz iltihaplarında lapa gibi kullanılabileceği belirtilmiştir. Bunun dışında analjezik olarak banotu (henbane, *Hyocyamos niger*), zeytinyağında pişirilmiş kuru dereotu ve sıcak banyo önerilmiştir. Çocuklarda ağrı için önerilen bir formül "Philonos" antidotu (20 dirhem), beyaz karabiber (101 dirhem),

hyoskyamos (banotu) (101 dirhem), mekon suyu (101 dirhem), safran bitkisi (101 dirhem), Atina balı, ceviz, nohut içerir²⁰.

Kanser

Bizans metinlerinde infiltrasyon, metastaz, relaps gibi konularda yazılar vardır. Tümörün rezeksiyonu ve aynı zamanda kan alınması önerilir; sonra yara yeri dağlanır.

Daha önceki Yunanlı hekimler gibi Bizanslı hekimler de kanserin nedeni bilinmeyen, tedavi edilenmeyen hastalık olduğunu kabul ederler. Ancak çocuklarda kanserle ilgili hemen hiç bilgi yoktur^{21,22}.

KAYNAKLAR

- Ostrogorsky G. Bizans Devleti Tarihi (Çeviren: Işıltan F). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, No. X: 7, 1981.
- Rice TT. Bizans'ta Günlük Yaşam (Çeviren: Altunok B). İstanbul: Göçebe Yayınları, 1998: 177, 188, 193, 194.
- Ruhrah J. Pediatrics of the Past. New York: Paul B. Hoeber, 1925: 12-14.
- Yurdakök M. Ünlü Türk Çocuk Hekimleri. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Çocuk Sağlığı Enstitüsü, 1997: 27-41.
- Lascaratos J, Poulakou-Rebelakou E. Oribasius (fourth century) and early Byzantine perinatal nutrition. J Pediatr Gastroenterol Nutr 2003; 36: 186-189.
- Ioanna A, Ramoutsaki I, Dimitriou H, Kalmanti M. Management of childhood diseases in the Byzantine period: II – Exanthematic diseases. Pediatr Int 2002; 44: 338-340.
- Ramoutsaki I, Dimitriou H, Markaki EA, Kalmanti M. Management of childhood diseases in the Byzantine period: V– Hydrocephalus. Pediatr Int 2002; 44: 463-464.
- Lascaratos JG, Panourias IG, Sakas DE. Hydrocephalus according to byzantine writers. Neurosurgery 2004; 55: 214-221.
- Ramoutsaki I, Dimitriou H, Kalmanti M. Management of childhood diseases in the Byzantine period: VI– Ocular diseases. Pediatr Int 2002; 44: 549-550.
- Ramoutsaki I, Dimitriou H, Markaki EA, Kalmanti M. Management of childhood diseases in the Byzantine period: IV– Juvenile diabetes mellitus. Pediatr Int 2002; 44: 463-464.
- Ramoutsaki I, Dimitriou H, Kalmanti M. Management of childhood diseases in the Byzantine period: VII - Epilepsy. Pediatr Int 2002; 44: 551-552.
- Ruhrah J. Pediatrics of the Past. New York: Paul B. Hoeber, 1925: 15-16.
- Ramoutsaki I, Dimitriou H, Marraki EA, Kalmanti M. Management of childhood diseases in the Byzantine period: III – Respiratory diseases of childhood. Pediatr Int 2002; 44: 460-462.

14. Ramoutsaki IA, Papadakis CE, Ramoutsakis JA, Helidonis ES. Otolaryngologic diseases and medical treatment during the Byzantine period. *J Otolaryngol* 2000; 29: 382-385.
15. Erpek S. Aydınli bir hekim: Tralles'li Aleksandr (Alexandros Trallianos). *Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 2003; 4: 35-41.
16. Colon AR. *Nurturing Children: A History of Pediatrics*. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1999: 61-66.
17. Eftychiadis AC. Diseases in the Byzantine world with special emphasis on the nephropathies. *Am J Nephrol* 1997; 17: 217-221.
18. Tait N, Little JM. The treatment of gall stones. *BMJ* 1995; 311: 99-105.
19. Dunn PM. Paulus Aegineta (625-690 AD) and Byzantine medicine. *Arch Dis Child Fetal Neonatal Ed* 1997; 77: F155-156.
20. Ramoutsaki I, Dimitriou H, Kalmanti M. Management of childhood diseases in the Byzantine period: I – Analgesia. *Pediatr Int* 2002; 44: 335-337.
21. Tzortzatos-Stathopoulou F. History pediatric hematology and oncology in Greece. *Pediatr Hematol Oncol* 1994; 11: 13-25.
22. Ramoutsaki IA, Dimitriou H, Galanakis E, Stiakaki E, Kalmanti M. Aspects of childhood cancer during the Byzantine period. *Pediatr Hematol Oncol* 2001; 18: 161-166.